

IJTIMOYIY TARMOQLARNING JAMIYATGA FUNKTSIONAL BOG'LIQLIGI

Nazirqulova Elmira

*1-kurs Media savodxonlik
va axborot madaniyati fani*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy jamiyat hayotidagi o'rnini, ularning ijtimoiy institutlar bilan funktsional bog'liqligi va ushbu platformalarning shaxs sotsializatsiyasiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ijtimoiy tarmoqlarning axborot almashinuvi, iqtisodiy munosabatlar va siyosiy kommunikatsiyadagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli muhitning jamiyat strukturaviy yaxlitligiga ta'siri bo'yicha xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, funktsional bog'liqlik, sotsializatsiya, raqamli jamiyat, kommunikatsiya, virtual makon, ijtimoiy institut.

XXI asrning birinchi choragida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi an'anaviy ijtimoiy aloqalarni virtual makonga ko'chirdi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar shunchaki muloqot vositasi emas, balki jamiyatning barcha sohalarini bilan uzviy bog'langan murakkab funktsional tizimga aylandi. Jamiyatning ijtimoiy tarmoqlarga bog'liqligi iqtisodiy, madaniy va ma'rifiy ehtiyojlarni qondirish darajasi bilan belgilanmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarning jamiyat bilan funktsional bog'liqligini chuqurroq tahlil qilish uchun biz ularni jamiyatning "raqamli asab tizimi" sifatida ko'rib chiqishimiz kerak. Bu bog'liqlik faqat texnik emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik va institutsional xarakterga ega.

Quyida ushbu bog'liqlikning eng muhim yo'nalishlari batafsil yoritilgan:

Ijtimoiy institutsionalizatsiya (Strukturaviy bog'liqlik)

Ijtimoiy tarmoqlar an'anaviy ijtimoiy institutlar (oila, ta'lim, davlat) o'rnini bosmaydi, balki ularning funktsiyalarini transformatsiya qiladi.

- Oila va qarindoshlik: Masofadan turib oilaviy jipslikni saqlash, an'analarni raqamli formatda davom ettirish vositasiga aylandi.

- Davlat boshqaruvi: Bugungi kunda hukumat va xalq o'rtasidagi bog'liqlik "Xalq qabulxonalari" yoki rasmiy sahifalar orqali virtual maydonga ko'chdi. Bu jamiyatning boshqaruv qarorlariga ta'sirini oshirdi.

Kognitiv va Axborot iste'moli dinamikasi

Jamiyatning bilim olish va voqelikni idrok etish usuli o'zgardi.

- Klip muloqot va tafakkur: Axborotning haddan tashqari ko‘pligi va qisqaligi (reels, qisqa postlar) jamiyatda tezkor, lekin yuzaki axborot o‘zlashtirish ko‘nikmasini shakllantirdi.

- Gorizontalar bilim almashinuvi: Ilgari bilim faqat "ustoz-shogird" yoki "kitob-o‘quvchi" (vertikal) shaklida bo‘lgan bo‘lsa, hozirda tengdoshlar o‘rtasidagi tajriba almashinuvi (peer-to-peer) ustunlik qilmoqda.

Ijtimoiy stratifikatsiya va Identifikatsiya

Ijtimoiy tarmoqlar jamiyatda yangi tabaqalanish va o‘zlikni anglash mezonlarini yaratdi.

- Raqamli kapital: Insonning jamiyatdagi mavqei endi nafaqat uning boyligi yoki lavozimi, balki uning ijtimoiy tarmoqdagi "obunachilari" va "reytingi" (social capital) bilan ham o‘lchanmoqda.

- Virtual identifikatsiya: Insonlar o‘zlarining real hayotdagi statusidan tashqari, tarmoqda o‘zlari xohlagan "ideal obraz"ni yaratish imkoniga ega bo‘ldilar. Bu jamiyatda individualizmning kuchayishiga olib keldi.

Iqtisodiy bog‘liqlikning yangi modeli

Jamiyat iqtisodiyoti ijtimoiy tarmoqlarsiz yashay olmaydigan darajaga yetdi.

- Diqqat iqtisodiyoti (Attention Economy): Zamonaviy jamiyatda eng qimmatli resurs insonning vaqti va diqqati. Ijtimoiy tarmoqlar bu resursni boshqaruvchi asosiy mexanizmdir.

- Iste‘mol madaniyati: Jamiyatning xarid qilish ehtiyojlari endi ehtiyojdan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy tarmoqdagi trendlar va "tavsiyalar" asosida shakllanmoqda.

Psixologik va Etik bog‘liqlik

Jamiyatning ruhiy salomatligi va axloqiy me‘yorlari tarmoq muhitiga adaptatsiya bo‘lmoqda.

- Ijtimoiy tasdiqqa ehtiyoj: "Like" va ijobiy izohlar jamiyat a‘zolarida o‘z-o‘zini baholashning asosiy indikatoriga aylandi. Bu esa jamiyatda ommaviy ma‘qullashga intilishni kuchaytiradi.

- Etik chegaralarning o‘zgarishi: Shaxsiy hayot daxlsizligi (privacy) tushunchasi o‘zgardi. Ilgari shaxsiy hisoblangan ma‘lumotlar endi jamoatchilik mulkiga aylanib bormoqda.

Xavflar va "Teskarisiga bog‘liqlik" (Disfunktsiyalar)

Jamiyat ushbu tarmoqlarga qanchalik ko‘p bog‘lansa, u shunchalik zaiflashishi ham mumkin:

1. Feyk xabarlar: Jamiyatda ommaviy vahima yoki noto‘g‘ri tushunchalar tarqalishi juda osonlashdi.

2. Ijtimoiy aks-sado kameralari (Echo Chambers): Insonlar faqat o‘z fikriga mos keladigan guruhlariga qo‘shilib, boshqacha fikrlarni inkor qila boshlaydilar, bu esa jamiyatning ichki bo‘linishiga (polyarizatsiya) olib keladi.

3. Algoritmik boshqaruv: Jamiyatning nima ko‘rishi va nima haqida o‘ylashini endi insonlar emas, balki sun‘iy intellekt algoritmlari belgilamoqda.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlar jamiyat uchun shunchaki texnologik ilova emas, balki uning kundalik hayoti, iqtisodiyoti va madaniyatini ushlab turuvchi global ijtimoiy ekotizimdir. Jamiyatning ushbu tizim bilan sog‘lom bog‘liqligini ta‘minlash uchun med savodxonlik va raqamli etika masalalari birinchi darajali ahamiyatga ega.

Ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga bog‘liqligi ijobiy natijalar bilan bir qatorda salbiy risklarni ham keltirib chiqaradi. Masalan, jamiyatning barcha sohalari "onlayn" rejimga o‘tishi kiberjinoyatchilik va dezinformatsiya (fake news) xavfini oshiradi. Funktsional bog‘liqlik shunchalik kuchliki, tarmoqdagi texnik uzilishlar iqtisodiy va ijtimoiy faollikning to‘xtab qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu esa jamiyatning texnologik platformalarga nisbatan o‘ta zaifligini (vulnerability) ko‘rsatadi.

Xulosa

Ijtimoiy tarmoqlar jamiyatning ajralmas bo‘lagiga aylangan va uning barcha institutlari bilan murakkab funktsional aloqalarni shakllantirgan. Ushbu bog‘liqlikni jamiyat rivoji uchun samarali yo‘naltirish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

1. Media savodxonlikni oshirish: Aholida axborotni saralash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

2. Huquqiy bazani takomillashtirish: Virtual makondagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilikni rivojlantirish.

3. Milliy kontentni boyitish: Ijtimoiy tarmoqlarning funktsional imkoniyatlaridan milliy qadriyatlar va ta‘lim-tarbiyani targ‘ib qilishda foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlar jamiyatning "ko‘zgusi" va shu bilan birga uni o‘zgartiruvchi asosiy drayverdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Kiberxavfsizlik to‘g‘risida. – Toshkent, 2022-yil 15-aprel, O‘RQ-764-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Toshkent, 2020-yil 5-oktyabr, PF-6079-son.
3. Kastels, M. (2000). *Informatsionnaya epoxa: ekonomika, obuyestvo i kultura* (tarjima). – Moskva: GU VShE.
4. Boyd, d. m., & Ellison, N. B. (2007). *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*. Journal of Computer-Mediated Communication.
5. Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. – London: SAGE Publications.

6. Rainie, L., & Wellman, B. (2012). *Networked: The New Social Operating System*. – Cambridge: MIT Press.
7. Bekmurodov, M. (2020). *Zamonaviy sotsiologiya nazariyalari*. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti.
8. Mo‘minov, F. (2013). *Jamoatchilik bilan aloqalar: shakllanishi va rivojlanishi*. – Toshkent: "O‘zbekiston".
9. Taylaqov, N. I. (2021). *Voyaga yetmaganlarga axborot-psixologik xavfsizligini ta’minlashning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlari*. Monografiya. – Toshkent.
10. Statista Research Department. (2024). *Global social networks ranked by number of users*. [Elektron resurs]. URL: www.statista.com.
11. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi rasmiy sayti ma’lumotlari. www.digital.uz.
12. Gulyamov, S. S. (2022). "Raqamli iqtisodiyotda ijtimoiy tarmoqlarning roli va ahamiyati". *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy jurnali*.